

ỨNG DỤNG NGHỆ THUẬT TẠO HÌNH (ĐIỀU KHẮC - HỘI HOẠ - MỸ THUẬT CÔNG NGHIỆP) TRONG TỔ CHỨC CẢNH QUAN CÔNG TRÌNH THỦY ĐIỆN

Phạm Thị Liên Hương

Tóm tắt:

Trong kiến trúc công trình nói chung và kiến trúc công trình thủy điện nói riêng, nghệ thuật tạo hình với các hình thức biểu đạt phong phú chiếm một vị trí quan trọng trong tổ chức cảnh quan. Nghệ thuật tạo hình góp phần làm giàu thêm ngôn ngữ cho môi trường kiến trúc, sức biểu hiện của kiến trúc sẽ tăng lên rất nhiều nhờ sự góp mặt của các tác phẩm điêu khắc, hội họa, phù điêu.... Nhiều công trình thủy điện trên thế giới đã trở thành điểm du lịch thu hút hàng nghìn du khách đến để chiêm ngưỡng không chỉ ở vẻ đẹp hùng vĩ của nó mà còn ở những tác phẩm nghệ thuật giàu hình tượng như đập Hoover trên sông Colorado - Mỹ hay đập Tam Hiệp trên sông Trường Giang - Trung Quốc...

Từ khóa: nghệ thuật tạo hình, kiến trúc, công trình thủy điện, đập

1. MỞ ĐẦU

Nghệ thuật là danh từ chỉ hội họa, điêu khắc, âm nhạc, điện ảnh, sân khấu, nhiếp ảnh, kiến trúc... Đó là những hình thái đặc biệt của ý thức xã hội được con người thụ cảm bằng nhiều giác quan khác nhau, trong đó **nghệ thuật tạo hình** tiếp cận con người thông qua "cửa ngõ" thị giác và cùng chung một hệ thống ngôn ngữ là đường nét, hình khối, màu sắc... Nghệ thuật tạo hình thể hiện trong lĩnh vực kiến trúc, điêu khắc, hội họa mà cụ thể là tượng đài, các tác phẩm điêu khắc, hội họa, phù điêu, tranh tường bằng nhiều chất liệu hay các hình thức mỹ thuật công nghiệp khác.

Nghệ thuật bắt nguồn từ lao động, do đó nó luôn gắn liền với cuộc sống, phản ánh những hình ảnh đời thường. Với ngôn ngữ giản dị gần gũi của mình, nghệ thuật tạo hình góp phần làm cuộc sống trở nên thú vị hơn, sống động hơn.

2. VAI TRÒ CỦA NGHỆ THUẬT TẠO HÌNH TRONG TỔ CHỨC CẢNH QUAN KIẾN TRÚC CÔNG TRÌNH THỦY ĐIỆN

Trong kiến trúc công trình nói chung và kiến trúc công trình thủy điện nói riêng, nghệ thuật tạo hình luôn đóng một vai trò rất quan trọng trong tổ chức cảnh quan. Đó là một trong 5 yếu tố hình khối cơ bản làm cơ sở cho sự hình thành và phát triển tổ chức cảnh quan của mọi công trình thủy điện (CTTĐ) bao gồm địa hình, mặt nước, cây xanh, kiến trúc công trình và các phẩm nghệ thuật tạo hình. Nghệ thuật tạo hình với ngôn ngữ phong phú của mình sẽ góp phần làm giàu thêm ngôn ngữ cho môi trường kiến trúc, sức biểu hiện của kiến trúc sẽ tăng lên rất nhiều nhờ sự góp mặt của các tác phẩm điêu khắc, hội họa, phù điêu...

Nghệ thuật tạo hình (NTTH) không chỉ đơn thuần mang tính chất trang trí, bố cục không gian mà còn tác động đến tư tưởng, tình cảm của người lao động và công chúng thưởng ngoạn công trình.

Kiến trúc công trình thủy điện với những đường nét đặc trưng riêng của loại hình công trình đặc thù kỹ thuật, trong đó đập dâng và đập tràn là thành phần kiến trúc lớn nhất, gây ấn tượng mạnh nhất và có vai trò quyết định trong việc tổ chức hình thức cũng như định hướng không gian cảnh quan, phân chia khu vực thượng lưu và hạ lưu. Các công trình này thường có kích thước lớn nằm trong một tổng thể không gian địa hình-mặt nước bao la tạo nên vẻ đẹp hùng vĩ, ấn tượng. Tuy nhiên từ những điểm quan sát gần, kiến trúc thủy điện tồn tại nhiều mảng không gian đơn điệu do trường nhìn quá lớn của nó. Do vậy, nghệ thuật tạo hình với ngôn ngữ phong phú của mình đã đem đến một lời giải hợp lý cho bài toán tổ chức không gian cảnh quan này:

+ NTTH tạo nên điểm nhấn, điểm định hướng không gian cho cảnh quan khu vực hạ lưu đồng thời góp phần làm giảm bớt sự đơn điệu trong hình thức đập do chiều dài khá lớn của đập trong trường thị giác.

+ NTTH kết hợp với bề cảnh hoặc bố trí đan xen hợp lý trong không gian cây xanh với nhiều cao độ địa hình khác nhau sẽ tăng tính sinh động cho không gian cảnh quan, tạo ra môi trường thẩm mỹ chất lượng cao cho người thưởng ngoạn.

+ NTTH đóng vai trò làm trung gian liên kết các phần của không gian cảnh quan, tạo sự hài hoà giữa yếu tố thiên nhiên và yếu tố nhân tạo trong môi cảnh.

+ NTTH trở thành hình ảnh quảng bá cho công trình nhằm thu hút khách du lịch, tạo nguồn thu lợi lớn cho địa phương.

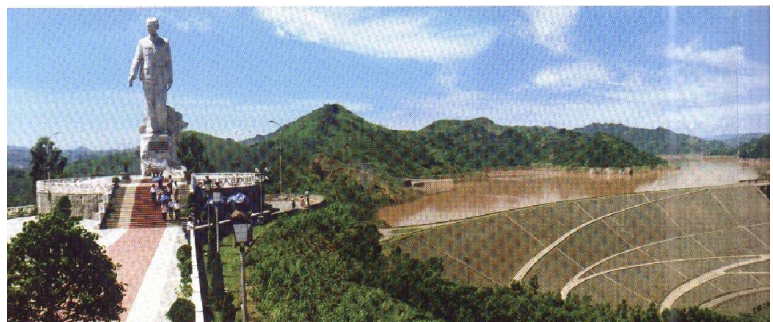
Với vai trò của mình, nghệ thuật tạo hình đã góp phần không nhỏ trong tổ chức cảnh quan kiến trúc CTTĐ. Nhiều CTTĐ trên thế giới đã trở thành điểm du lịch thu hút nhiều du khách đến để chiêm ngưỡng vẻ đẹp hùng vĩ của nó như đập Hoover - Mỹ hay đập Tam Hiệp - Trung Quốc...

3. MỘT SỐ ỨNG DỤNG NGHỆ THUẬT TẠO HÌNH TRONG TỔ CHỨC CẢNH QUAN KIẾN TRÚC CÔNG TRÌNH THỦY ĐIỆN

Nghệ thuật tạo hình với hình thức biểu đạt rất phong phú và đa dạng thường được khai thác dưới các dạng sau:

a. Đài tưởng niệm - Tượng đài

Trong nhiều CTTĐ, tượng đài thường khắc tạc những vị lãnh tụ nổi tiếng như Chủ tịch Hồ Chí Minh trong thủy điện Hoà Bình - Việt Nam hoặc những người có công sáng lập ra những công trình vĩ đại đó như tượng đài tổng thống Mỹ Franklin.D Roosevent trong đập Grand-Coulle - Mỹ... hoặc đài tưởng niệm ghi nhận công lao của những người thợ xây dựng công trình (hình 1, 2).

Hình 1. Tượng đài Bác Hồ trong CTTĐ Hoà Bình - Việt Nam

Trong tổ chức cảnh quan, những tượng đài hoặc đài tưởng niệm hoành tráng thường đóng vai trò chuyển tiếp nội dung tư tưởng của công trình ra không gian bên ngoài; do vậy, cần có không gian rộng để thụ cảm từ mọi góc độ quan sát. Thông thường, chúng được tổ chức trong không gian lớn hoặc các địa điểm bố trí đặc biệt như các điểm cao, điểm kết các trục không gian hoặc những vị trí có khả năng khống chế thị giác mạnh. Với hình thức và tỷ lệ hợp lý, hình ảnh của chúng sẽ nổi bật trên nền công trình đập, tạo nên điểm nhấn ấn tượng cho cảnh quan đồng thời góp phần làm giảm bớt sự đơn điệu trong hình thức đập do chiều dài khá lớn của đập trong trường thị giác (hình 1, 2).

Hình 2. Một số tượng đài và đài tưởng niệm trong CTTĐ (từ trái qua phải: tượng đài tổng thống Mỹ Franklin.D Roosevelt ở đập Grand-Coulle-Mỹ; đài tưởng niệm đập Aswan – Ai Cập và tượng sư tử tại đập Gileppe - Bỉ)

Tạo hình đài tưởng niệm trong đập thủy điện cũng là một trong những công trình mà người thiết kế đặc biệt quan tâm do ý nghĩa thiêng liêng và sâu sắc của nó. Đài tưởng niệm được xây dựng nhằm mục đích tưởng nhớ những người công nhân, kỹ sư đã hi sinh vì sự nghiệp xây dựng đất nước, tạo ra nguồn điện năng cần thiết cho sự nghiệp công nghiệp hoá-hiện đại hoá. Do vậy, mỗi công trình đều mang đậm ý nghĩa tượng trưng ẩn chứa bên trong ngôn ngữ hình thức và đường nét kiến trúc của nó như hình tượng cách điệu hoa sen (quốc hoa Ai Cập) trong đài tưởng niệm trên đập Aswan – Ai Cập ... (hình 2 ở giữa).

Đặc biệt thành công và gây ấn tượng nhất là đài tưởng niệm đập Hoover nằm về phía bang Nevada để tưởng nhớ những người kỹ sư, công nhân xây dựng công trình và đặc biệt là 96 con người đã hi sinh trong quá trình xây dựng đập. Trên bệ đỡ bằng đá màu đen là hai tượng hình người có đôi cánh dài bằng cao 9,2m bằng chất liệu thiếc để bảo vệ cột cờ ở giữa với tên gọi “The Wings” (hình 3). Theo lời của điêu khắc gia Oskap J. W. Hansen “Đập Hoover là biểu tượng, là chiến công của lòng can đảm, hình tượng người có cánh vươn cao tượng trưng cho khát vọng chinh phục thiên nhiên của con người”.

Hình 3. Đài tưởng niệm ở đập Hoover vắt ngang hẻm Black trên sông Colorado

Trên thế giới, nhiều tượng đài hoặc đài tưởng niệm có quy mô lớn đã trở thành biểu tượng của công trình, là niềm tự hào của người dân và ghi dấu những hình ảnh khó phai trong lòng du khách.

b. Nghệ thuật điêu khắc

Các tác phẩm tạo hình nghệ thuật như tượng vườn, tượng điêu khắc có thể kết hợp với các kiến trúc nhỏ, bể cảnh hoặc bố trí đan xen trong các không gian cây xanh, sân vườn hai bên bờ hạ lưu nhằm tăng tính sinh động cho không gian cảnh quan, tạo nên bức tranh tổng thể mang tính tạo hình cao (hình 4).

Hình 4. Tác phẩm tạo hình gắn với bể cảnh nhỏ bên bờ hạ lưu trong công trình thủy điện Tam Hiệp và tạo hình ấn tượng trên một đập tràn cao su ở Trung Quốc

Với ngôn ngữ phong phú của nghệ thuật điêu khắc, cảnh quan kiến trúc đập bớt đi sự uy nghi, thô cứng của những khối bê tông nặng nề, không gian trống trong khu vực hạ lưu bớt đi vẻ tẻ nhạt, đơn điệu. Tùy theo từng góc không gian kiến trúc, không gian mỹ thuật mà tổ chức tượng – không nhất thiết phải là những tượng đài hoành tráng mà có thể chỉ đơn giản là những hình ảnh

Hình 5. Tượng 'Hát sau giờ làm việc' trong đập Grand-Coulle - Mỹ và tượng 'Lơ lửng trong không trung' trong đập Hoover - Mỹ

gắn liền với cuộc sống như tượng 'Hát sau giờ làm việc' bằng chất liệu nhôm đúc của nhà điêu khắc Rich Beyer trong đập Grand-Coulle hay tượng 'Lơ lửng trong không trung' bằng chất liệu thiếc của nhà điêu khắc Steven Liguori mô tả hình ảnh của người công nhân đang treo mình làm việc ở độ cao hàng trăm mét bên hẻm núi khi xây dựng đập Hoover (hình 5). Khi nghệ thuật điêu khắc được ứng dụng vào cuộc sống, tạo nên vẻ đẹp cho cuộc sống, được công chúng chiêm ngưỡng thưởng ngoạn, chính đó cũng là nguồn hạnh phúc của người sáng tác.

Trong nghệ thuật tạo hình, màu sắc là một trong những yếu tố hữu hiệu góp phần làm nổi bật hình dáng, nhấn mạnh đặc điểm hình khối kiến trúc. Về cơ bản, màu sắc của các đập thủy điện thiên về các gam màu tự nhiên như xanh, trắng, nâu. Đó là màu của mặt nước, của bầu trời, của bề mặt địa hình

tự nhiên, của các thảm thực vật... và màu trắng xám tự nhiên của vật liệu bê tông trên các mái đập. Các màu sắc tự nhiên này đều tạo tâm lý nhẹ nhàng thư giãn. Đôi khi, một tác phẩm tạo hình với những gam màu nóng sẽ tạo nên độ tương phản màu sắc mạnh mẽ, đem lại sự sinh động, thú vị cho không gian cảnh quan đập như mô hình tuốc-bin với sắc đỏ ấn tượng trong đập Gland-Coulle hay chỉ đơn giản là mô hình khối đa sắc trong khu vực hạ lưu đập Itaipu – Brazil (hình 6). Thủ pháp tương phản là một trong những yếu tố tạo nên sự hấp dẫn cho tổ chức cảnh quan, thủ pháp này thường được các nhà thiết kế khai thác thông qua nghệ thuật sử dụng màu sắc trong các tác phẩm tạo hình sinh động.

Như vậy, khi được tổ chức trong môi cảnh phù hợp và có những không gian tiếp cận hoặc trường quan sát hợp lý, tượng đài hay chỉ đơn giản là những tác phẩm điêu khắc nhỏ cũng góp phần làm sinh động môi trường cảnh quan các đập thủy điện – một kiểu kiến trúc đặc thù kỹ thuật.

Hình 6. Mô hình tuốc-bin với sắc đỏ ấn tượng trong đập Gland-Coulle và mô hình khối đa sắc trong khu vực hạ lưu đập Itaipu – Brazil

c. Nghệ thuật tranh phù điêu

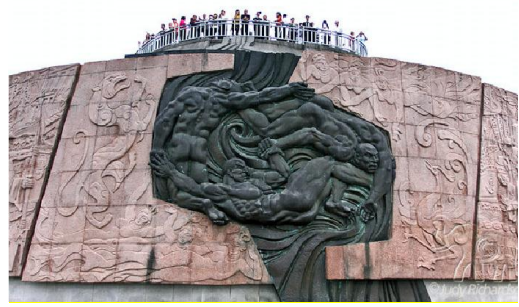
Khác với tượng có ba chiều kích thước thì phù điêu là hình thức đắp nổi hoặc khoét lõm với chiều dài, rộng là thực còn phần nổi chỉ mang tính ước lệ về khối. Giá trị của các tác phẩm tạo hình sẽ tăng lên nếu chúng tồn tại trong không gian phù hợp do nghệ thuật luôn gắn liền với không gian thực. Do vậy, khi thực hiện một tác phẩm điêu khắc, phù điêu hay tranh tường người thiết kế cần tìm hiểu môi trường nơi tác phẩm tồn tại để tìm ra phương thức thể hiện phù hợp sao cho nội dung tác phẩm có thể diễn đạt được ý nghĩa tượng trưng một cách rõ ràng, súc tích nhất. Khác với những tác phẩm phù điêu trang trí, tác phẩm phù điêu hoành tráng thường mang tính tư tưởng sâu sắc, có sức biểu đạt nghệ thuật cao và có nội dung, chủ đề rõ ràng. Do vậy, chúng cần được bố trí ở những nơi có vị trí quan sát bao quát để người đọc có thời gian chiêm ngưỡng tác phẩm.

Hình 7. Bức phù điêu bằng đồng với dòng chữ “Sự hi sinh của họ đã làm nên dòng sông bất diệt” và hai seri 10 bức phù điêu bằng bê tông trên hai tháp thang máy đập Hoover

Thành công trong nghệ

thuật phù điêu của kiến trúc công trình thủy điện phải kể đến đập Hoover - Mỹ và đập Tam Hiệp - Trung Quốc. Nội dung tác phẩm đã bộc lộ hết ý nghĩa tượng trưng của nó với công chúng thưởng thức. Bức phù điêu bằng đồng trên đập Hoover mô tả ước lệ hình ảnh người công nhân đang chống chọi với dòng nước hung dữ với dòng chữ ‘*Sự hi sinh của họ đã làm nên dòng sông bất diệt*’ và hai seri 10 bức phù điêu bằng bê tông trên mặt ngoài của hai tháp thang máy; trong đó, thông điệp của seri 5 bức trên tháp phía bang Nevada (bên trái) lần lượt từ dưới lên là: chế ngự dòng nước, tàu thuyền lưu thông, tưới tiêu, trữ nước và nguồn năng lượng còn thông điệp của seri 5 phù điêu trên tháp phía bang Arizona (bên phải) mô tả cuộc sống định cư của dân cư (hình 7) hay tác phẩm phù điêu khổ lớn bao xung quanh đài quan sát toàn cảnh đập Tam Hiệp là sự phối hợp của hai mảng phù điêu đối lập nhau về màu sắc và kích thước: mảng phù điêu màu đen mô tả những con người đang oằn mình trong dòng nước và ngược lại mảng phù điêu màu hồng là hình ảnh vui tươi, sống động của đời sống hạnh phúc, ấm no (hình 8). Tất cả đều tưởng nhớ những người công nhân, người kỹ sư đã hi sinh quên mình vì những kỳ quan kỹ thuật xây dựng này.

Hình 8. Bức phù điêu khổ lớn trên đài quan sát toàn cảnh đập Tam Hiệp

Cùng với sự phát triển của khoa học kỹ thuật và nhu cầu thưởng thức cái đẹp của xã hội, những ý tưởng hội họa - phù điêu độc đáo ngày càng phổ biến rộng rãi, gây nên sự thích thú cho người thưởng lãm như bức phù điêu ‘*Con bọ cạp*’ - một trong 12 ký hiệu trong thuật chiêm tinh của nhà điêu khắc Oskar Hansen trên mặt đập Hoover bên hẻm núi Black trên sông Colorado (hình 9).

Hình 9. Phù điêu ‘*Con bọ cạp*’ trên mặt đập Hoover

Như vậy, trong tổ chức cảnh quan nghệ thuật tạo hình góp phần tạo các điểm dừng thị giác. Nếu không có điểm dừng, chất lượng không gian sẽ nhạt nhòa và phân tán, không tạo được sức hút.

d. Nghệ thuật hội họa - hoa văn vật liệu

Cũng giống như điêu khắc và phù điêu, nghệ thuật hội họa cũng có sức quyến rũ khó cưỡng với những người yêu thích đường nét, màu sắc của cuộc sống.

Trong đập thủy điện, mái đập là bộ phận kiến trúc có kích thước khá lớn luôn chiếm hữu tầm nhìn trong trường thị giác. Có thể tận dụng các bề mặt đó để trang trí nhằm tăng tính thẩm mỹ cho công trình như bức họa ‘*Hoa anh đào*’ – loài hoa biểu tượng của Nhật Bản bằng sơn acrylic của họa sỹ Klaus Dauven trên mái

Hình 10. Bức họa ‘*Hoa anh đào*’ bằng sơn acrylic của họa sỹ Klaus Dauven trên mái đập Matsudagawa, Nhật Bản

đập Matsudagawa, Nhật Bản (hình 10).

Cùng với yếu tố màu sắc trong hội họa, yếu tố hoa văn, vật liệu với các đặc trưng về mật độ, về chiều hướng, chất cảm bề mặt cũng tham gia mạnh mẽ vào khả năng biểu cảm của cảnh quan công trình như các hoa văn định hướng không gian bằng gạch granit mài bóng trên đài tưởng niệm đập Hoover hay bức tranh ghép gốm dân gian đậm màu văn hoá Việt trên nhà điều hành đập thủy điện Hoà Bình-Việt Nam hoặc tranh vẽ trên tường đất nung với vẻ đẹp giản dị thô mộc trên đập Aswan – Ai Cập (hình 11).

Hình 11. Từ trái qua phải: Hoa văn định hướng không gian trong đài tưởng niệm đập Hoover; tranh ghép gốm dân gian trên nhà điều hành đập thủy điện Hoà Bình-Việt Nam; tranh khắc trên tường đất nung ở đập Aswan – Ai Cập

Các tác phẩm hội họa bằng gạch, đá, đất... nên có hình thức đơn giản, sắc màu nhẹ nhàng, mô tả được các ý nghĩa tượng trưng sâu sắc hoặc gắn liền với các hình ảnh truyền thống, văn hóa bản địa với tỷ lệ hợp lý so với phong nền xung quanh. Mỗi một tác phẩm nghệ thuật tạo hình nếu được tổ chức tại những vị trí hợp lý với những điểm nhìn phong phú sẽ góp phần tô điểm cảnh quan các đập thủy điện, tạo nên một địa điểm du lịch hấp dẫn, thú vị.

e. Tạo hình trong tổ chức cây xanh

Đối với không gian cảnh quan công trình thủy điện, do diện tích các không gian trống rất lớn nên cây xanh trở thành một trong những yếu tố tạo cảnh quan trọng. Ngoài các loài cây phát triển tự nhiên tạo thành các mảng xanh thẫm làm nổi bật hình dáng, cấu trúc đập thì việc trồng, cắt tỉa và tạo hình cây cảnh, thậm chí góp phần làm phong phú những góc nhìn cảnh quan hạ lưu đập (hình 12). Với màu sắc và chủng loại đa dạng, phong phú, cây xanh có thể tạo nên những

Hình 12. Hoa văn cây xanh trong đập Tam Hiệp-Trung Quốc và đập ở Nhật Bản

mảng tạo hình đẹp, vừa phối kết hài hòa giữa các yếu tố nhân tạo và tự nhiên trong tổ chức cảnh quan vừa làm nền cho các tác phẩm nghệ thuật tạo hình.

4. KẾT LUẬN

Qua những hình thức biểu đạt phong phú và đa dạng trên đây của nghệ thuật tạo hình, có thể thấy nghệ thuật tạo hình chiếm một vị trí quan trọng trong cảnh quan của bất kỳ một thể loại kiến trúc nào. Các khối điêu khắc, tạo hình... có kích thước nhỏ hay những tượng đài, phù điêu hoành tráng có sức khái quát lớn về nội dung, về ý nghĩa tượng trưng góp phần cùng các yếu tố tạo cảnh khác như địa hình, mặt nước, cây xanh và kiến trúc công trình tạo nên một môi trường không gian sống động cho cảnh quan hai bên bờ hạ lưu của các đập thủy điện. Hiện nay, nhiều công trình thủy điện đã trở thành địa điểm du lịch thú vị đem lại nguồn lợi to lớn cho địa phương xây dựng công trình.

Tài liệu tham khảo

1. PTS. KTS. Hàn Tất Ngạn – *Kiến trúc cảnh quan* – Nhà xuất bản Xây Dựng 1999
2. Bộ môn Đồ Hoạ Kỹ Thuật - *Bài giảng kiến trúc công trình thủy lợi* - Trường đại học Thủy Lợi.
3. Nguyễn Việt Anh - *Tổ chức không gian kiến trúc cảnh quan công trình đầu mối hồ chứa tại Việt Nam* - Luận văn Thạc sỹ - 2008 - Đại học Xây Dựng.
4. Đặng Thái Hoàng - *Sáng tác kiến trúc* – NXB Khoa học kỹ thuật – 2002
5. Tư liệu ảnh và một số thông tin về CTTĐ Tam Hiệp, Hoover, Gland Coulee, Itaipu, Aswan, Hòa Bình... lấy từ các trang web phổ biến tải từ Google.

Abstract

APPLICATION OF VISUAL ARTS (SCULPTURE – PAINTING - INDUSTRIAL ART) IN LANDSCAPE ORGANIZATION ON HYDROPOWER WORKS ARCHITECTURE

In architecture in general and hydropower works architecture in particular, visual arts with various forms of manifestation play an important role in landscape organization. Visual arts contribute to enrich architectural language for architectural environment. The power of architectural manifestation will be greatly enhanced by the presence of sculptures, paintings, reliefs, etc. Many hydropower projects in the world have become tourism destinations attracting thousands of tourists to visit not only for its magnificent beauty but also for its appearance as rich art works such as the Hoover Dam on the Colorado River - U.S. or the Tam Hiep Dam on the Yangtze river – China, etc.

Keywords: visual arts, architecture, hydropower works, dam